

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 18, Sayı: 2 Sayfa: 277-296, ELAZIĞ-2008

ONUNCU YILINDA GÜMRÜK BİRLİĞİ: NE BEKLENDİ?, NE GERÇEKLEŞTİ?

Customs Union In Its Tenth Year: What Has Been Expected?, What Has Occured?

Levent GÖKDEMİR
İnönü Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü,
lgokdemir@inonu.edu.tr

Elif KARAMAN
İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı.

ÖZET

1995 yılında Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği (GB) Anlaşması; kimilerince önemli bir kazanım gibi gösterilirken, kimilerince Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerindeki inisiyatifinin AB'ye devri anlamına geldiği şeklinde değerlendirilmiştir. Aradan geçen on yıl, bu anlaşmanın olumlu/olumsuz sonuçlarını irdeleme bakımından yeterli bir süredir.

Bu çalışmada, varsayımdan ve önyargıdan uzak, uluslar arası iktisat teorisi ve AB ile on yıllık ekonomik ilişkilerin istatistiklerinden hareketle GB Anlaşması'nın bilimsel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Türkiye Ekonomisi, Dış Ticaret.

ABSTRACT

Provided that the Customs Union signed between the European Union and Turkey in 1995 has been presented by some people as an important gain, it has been considered by some people that the initiative in the foreign economical relations of Turkey has been transferred to the E.U. The period of ten year which has past since then is a reasonable duration in respect of taking into consideration both positive and negative results of this agreement.

In this study, the Customs Union Agreement has been scientifically assessed by having an attitude away from prejudice and assumption and taking into account the International Economics Theory and the statistics of the 10 year economical relations with the E.U.

Key Words: Customs Union, Turkey Economics, Foreign Trade.

1.GİRİŞ

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) arasındaki gümrük birliği (GB) ilişkisi 1996 yılında başlayan bir süreç değildir. 1959 yılında ilk tam üyelik başvurusunun yapılması ile başlayan süreç, 1964 Ankara Anlaşması ile belirli bir noktaya getirilmiştir. Anlaşmanın temelinde ortak üyelik ve Türk ekonomisinin geliştirilmesi olmakla birlikte, ortak üyeliğe giden yol GB üzerinden çizilmiştir. Buna göre aşamalı olarak AB ile Türkiye arasındaki ticaretin önündeki engeller kaldırılacak ve GB aşamasına geçilecektir. 1995 yılında imzalanan Anlaşma ile iki taraf arasındaki ticaretin önündeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. İmzalanan anlaşma genel olarak malların serbest dolaşımını öngörmekle birlikte bir takım ekonomik, siyasi ve hukuki sonuçlar da doğurmaktadır.

Bu çalışmada, ilk olarak AB-Türkiye arasındaki GB ilişkilerinin tarihsel bir süreci ele alındıktan sonra, Türkiye'nin GB Anlaşmasını imzalayarak elde etmeyi beklediği hedeflerin 10 yıllık süreç içerisinde ne ölçüde gerçekleştiği, GB'nin dinamik ve statik etkileri çerçevesinde analiz edilmektedir. Sonuç bölümünde ise ulaşılan bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2.Türkiye-AB İlişkileri

2 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun (AET) kurulmasının hemen ardından 23 Temmuz 1959'da Türkiye, Topululuğa ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Dört yıl süren görüşmelerin ardından 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması, "ortak üyelik"e dayanmaktadır. Ankara Anlaşması Roma Anlaşmasına dayanmakta olup, anlaşmanın amacı; "Türkiye ekonomisinin kalkınmasının hızlandırılması ve istihdam seviyesinin yükseltilmesi ve hayat şartlarının iyileştirilmesini sağlama gereği ile taraflar arasında ticari ve ekonomik işbirliğini teşvik etmektir" şeklinde ifade edilmiştir(Karluk,1993,309). Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin GB ve ardından tam üyelik çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma ile aşamalı olarak GB ve tam üyelik gerçekleştirilecektir.

Hazırlık aşaması 23 Nisan 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokolle sona ermiş ve 1971 tarihinde geçiş dönemi fiilen başlamıştır. Katma Protokol, sanayi ürünlerinde gümrük birliği, tarımda tavizli rejim uygulaması, işgücünün serbest dolaşımı, yabancı sermaye, yerleşme serbestisi ve hizmet edinimi, ihracatın desteklenmesi, rekabet, devlet yardımları ve mali yardımlar (Karluk,1996,408) gibi konuları kapsamaktadır.

Katma Protokol ile sanayi mallarında gümrük birliğine 12 yılda geçilmesi ve bazı

sanayi mallarında ise 22 yıllık bir süre içerisinde gümrük vergileri ve benzeri kısıtlamaların indirilmesi ve bu süre sonunda sıfırlanması amaçlanmıştır. Tarım ürünlerinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi ise 22 yıllık sürenin sonuna bırakılmıştır.

Son dönem, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 6 Mart 1995 tarihinde imzalanan GB anlaşması ile başlamıştır. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi ve bunun için kısıtlamaların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

2.1.Türkiye'nin Gümrük Birliği Beklentileri

Türkiye 1995 tarihinde GB Anlaşmasını imzalarken bir takım beklentileri söz konusu idi. Bu beklentiler şu şekilde sıralanabilir(Somuncuoğlu,2002,11):

- Türkiye'den AB'ye yapılan ihracatta patlamanın yaşanması,
- AB ve diğer ülkelerden Türkiye'ye yabancı sermaye akışı,
- Ülkede ileri teknolojinin gelişmesi ve her alanda standartların yükselmesi,
- AB'den büyük mali yardımlar sağlanması,
- Üçüncü ülkelerle yapılan imtiyazlı anlaşmalardan yararlanma,
- AB'ye tam üyelik kapısının açılması,
- Türkiye'nin karar alma mekanizmasına dahil edilmesi,
- Emeğin birlik içinde serbest dolaşımı,
- İşsizlik azalması ve istihdam artışının gerçekleşmesi,
- Sanayinin verimlilik ve rekabet gücünde artış sağlanması.

2.2.GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

GB ile Birlik içinde ticaretin önündeki sınırların ortadan kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması sonucunda ortaya çıkan etkilerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri, statik ve dinamik etkiler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.2.1.Statik Etkiler

Teknoloji ve ekonomik yapının sabit kalması varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağıtımı yoluyla ortaya çıkan etkileri ifade eder. Bölge içinde gümrüklerin kaldırılması ve dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması bölge içi ticareti geliştirirken bölge dışı ticareti olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Seyidoğlu,2003,206).

Statik etkinin refah kazançları iki bölümden oluşur; Birisi yüksek maliyetli ülkede üretimin azalması sonucu ortaya çıkan üretim kazançlarıdır. Diğeri ise tüketicinin daha düşük bir fiyattan satın alması sonucunda ortaya çıkan tüketim kazançlarıdır.

2.2.1.1.Ticaret Yaratıcı Etki

Gümrük birliği dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü gümrük birliği sonucunda birliğe üye ülkelerin refah artışının da yüksek olacağını ifade eder.

Tablo 1:Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (GB Öncesi)

Yıl	Genel Milyon\$			Avrupa Birliği Milyon\$				Avrupa Birliği'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim 1+2	İhracat	İthalat	Hacim 1+2	Açık	İhracat	İthalat	Hacim 1+2
1968	496	764	1,260	226	393	619	167	45,4	51,4	49,1
1971	676	1,171	1,847	329	582	911	253	48,7	49,7	49,3
1972	885	1,563	2,448	428	851	1279	423	48,4	54,5	52,2
1974	1,532	3,778	5,310	761	1748	2509	987	49,7	46,3	47,2
1980	2,910	7,909	10,819	1300	2360	3660	1060	44,7	29,8	33,8
1985	7,958	11,343	19,301	3204	3895	7099	691	40,3	34,3	36,7

Kaynak:DTM,DİE

Tablo 1'de GB öncesinde Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret rakamlarına yer verilmiştir. 1968 yılında Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi 1,260 milyon \$ iken, aynı yıl AB'nin toplam dış ticaret hacmimiz içindeki payı %49,1'dir. 1971 yılında Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ile birlikte AB'nin Türkiye'nin ihracatı ve ithalatı içindeki payı da artış göstermiştir. 1980 yılında dış ticarete artan küreselleşme eğilimleri ile birlikte AB'nin toplam dış ticaret hacmimiz içindeki payı %33,8 düşmekle birlikte mutlak anlamda AB'ne karşı ihracat ve ithalatımız artmıştır.

Tablo 2, GB sonrasında Türkiye ile AB arasındaki dış ticaret ilişkilerini göstermektedir. 1996 yılında GB anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten 2005 yılına gelindiğinde AB en büyük dış ticaret partnerimiz olmaya devam etmiştir. Ancak, 1996 yılında AB'nin dış ticaretimizdeki payı %51,9 iken, 2005 yılında bu oran %46,1'e gerilemiştir. 1996-2005 yılları arasında Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği ihracatta, GB öncesi beklendiği ölçüde bir artış ortaya çıkmadığı da tablodan görülebilmektedir. 10 yıllık dönemde AB'ye yaptığımız ihracattaki ortalama artış oranı %13,83 iken, AB'den ithalattaki artış oranı ise ortalama olarak % 13,84 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yani, GB'nin AB ile ticari ilişkilerimizde önemli bir değişime yol açmadığı söylenebilir.

Tablo 2: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (GB Sonrası)

Yıl	Genel			Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	İhr/İth	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	İhracat	İthalat	Hacim
1996	23.224	43.627	53,2	11.556	4,3	23.138	37,2	49,9	49,7	53,0	51,9
1997	26.261	48.559	54,1	12.248	6,0	24.870	7,5	49,2	46,6	51,2	49,6
1998	26.974	45.921	58,7	13.504	10,2	24.075	-3,2	56,1	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	40.671	65,4	14.352	6,3	21.401	-11,1	67,0	54,0	52,6	53,2
2000	27.775	54.503	51,0	14.510	1,1	26.610	24,3	54,5	52,2	48,8	50,0
2001	31.334	41.399	75,7	16.118	11,1	18.280	-31,3	88,2	51,4	44,2	47,3
2002	36.059	51.554	69,9	18.459	14,5	23.321	27,6	79,2	51,2	45,2	47,7
2003	47.253	69.340	68,1	24.484	32,6	31.696	35,9	77,2	51,8	45,7	48,2
2004*	63.167	97.540	64,8	34.451	40,7	45.444	43,3	75,8	54,6	46,7	49,8
2005	73.472	116.563	63,0	38.400	11,5	49.155	8,2	78,1	52,7	42,5	46,1

Kaynak: DTM, DİE, *1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

Tablo 3 (EK-2) incelendiğinde GB sonrasında AB'ye olan tarım ürünleri ihracatında yıllar itibariyle dikkate değer bir artışın ortaya çıkmadığı görülür. 1996 yılında Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği toplam tarım ürünleri ihracatı 1,510 milyon \$ iken, 2005 yılında yaklaşık olarak 2,3 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni ise, tarım sektörünün 1/95 sayılı OKK ile GB dışında tutulmasıdır. Tekstil ve konfeksiyon sektörleri ise, GB sonrasında en fazla gelişmesi beklenen sektörlerdi. 1996 yılından 2005 yılına gelindiğinde bu sektörlerdeki ortalama artış oranı yaklaşık olarak %10 'dur. Bu oran 10 yıllık süreç içerisinde tekstil sektöründe beklenen ihracat patlamasının gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Bunun önemli nedenleri ise, sektörün GB sonrasında maliyetlerinde, teknolojik gelişiminde ve verimliliğinde bir iyileşme sağlanamaması ve büyük ölçüde fason çalışılmasıdır.

Tablo 4'te (EK-2) AB ile ithalatın sektörlere göre dağılımı verilmiştir. GB ile birlikte tarım ürünleri ithalatımızda bir değişim olmazken, işlenmiş tarım ürünleri ithalatımız 1994'de 54 milyon \$ iken, 2005 yılının ilk altı aylık dönemi itibariyle 127 milyon \$'a yükselmiştir. Tekstil ürünleri ithalatımız ise 1996'da 1,1 milyon \$ iken, 2005 yılının ilk yarısında bu rakam 868 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Demir ve çelik ürünleri ithalatında sınırlı da olsa artış eğilimi ortaya çıkmıştır. Elektrikli ve elektronik

ürünler ithalatı 1996 yılında 1.97 milyon \$'dan 2000 yılında 4.29 milyon \$'a ve 2005 yılının ilk yarısı itibariyle de 2.45 milyon \$'a yükselmiştir. Motorlu taşıtlar ve motorlu taşıt parçaları ithalatında ise GB sonrasında hızlı bir artış eğiliminin ortaya çıktığı görülmektedir. 1996 yılında 2.04 olan ithalat 2000 yılında 4.46 milyon \$'a, 2005 yılının ilk altı aylık döneminde 3.60 milyon \$'a yükselmiştir.

Türkiye'nin GB'ye dahil olması ile birlikte gerçekleşmesi beklenen unsurlardan birisi de teknolojik alt yapı ve firmaların rekabet gücünün artmasıdır. GB sonrasında otomotiv sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sektörün ihracat içindeki payı giderek artış göstermiştir. Ancak, Türkiye'nin emek-yoğun teknoloji ile çalışan bir ülke olması ve ücretlerin AB ülkelerinin altında seyretmesi nedeniyle sektörün emek yoğun aşamasını tamamlamak üzere diğer ülkeler sanayilerini Türkiye'ye taşımışlardır. Dolayısıyla sektörün ileri teknoloji gerektiren aşamalarının ülke dışında tamamlandığı ve gerekli üst düzey teknolojiyi gerektiren ara malların ithal edildiği görülmüştür.

Diğer taraftan vurgulanması gereken başka bir husus, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye girmeleri ile birlikte büyük ölçüde Türkiye'ye gelmesi beklenen yabancı sermaye yatırımlarının bu ülkelere kaymaya başlamasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin GB'ye girmesi ile beklenen etkilerin Doğu Avrupa ülkelerinde ortaya çıkacağı muhtemeldir. Bu ülkeler, AB üyesi ya da müzakerelerin tamamlanması aşamalarında olmaları nedeniyle teknolojik gelişme, verimlilik artışı, istihdam seviyesinin yükseltilmesi ve daha fazla yabancı yatırım çekilmesi şeklindeki gelişmelerin ortaya çıkabileceği daha istikrarlı bir ortam sunmaktadırlar. Üstelik bu ülkeler, AB karar alma süreçleri içerisinde yer almaları nedeniyle ülkelerinin çıkarları ile çelişen kararlara karşı çıkabilme gücüne de sahiptirler.

2.2.1.2.Ticaret Saptırıcı Etki

GB ile üçüncü ülkelerden yapılan ticaret üzerine ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Bu, üçüncü ülke çıkışlı malları daha pahalı hale getirdiği için, birlik dışı ticaret birlik içine kaymaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan etkiye GB'nin ticaret saptırıcı etkisi denilmektedir(Uyar,2001).

GB'nin gelişmekte olan ülkelerin birlik dışı ülkelere sanayi ürünleri ihracatı üzerindeki muhtemel etkilerine yönelik iki farklı hipotez söz konusudur(Ay,2005:87):

Hipotezlerden ilki; dış ticaret üzerindeki mevcut engellerin kaldırılması ile birlikte, üretimde ölçek ekonomileri avantajı ortaya çıkacaktır. Bu sayede, daha geniş ve uzmanlaşmış piyasalar oluşacak ve birlik dışına başarılı bir ihracat yapılabilecektir. Hipoteze göre, piyasalardaki bu gelişme, yeni piyasaları tanıma, öğrenme, mevcut piyasa

yapısına uygun olarak maliyetleri ve ölçęęi ayarlama gibi unsurlara ayak uydurmanın bir sonucu olarak doğmaktadır.

İkinci hipotez; üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak gümrük tarifesi, kısa dönemde firmaların büyüme oranlarını sınırlayarak birlik dışı ithalat yapma olanağını kısa dönemde engelleyebilecektir. Ancak gümrük birliğinin bu negatif etkisi daha gerçekçi döviz kuru uygulamalarında ve birliğin toplam talep üzerinde daha az etkili olması durumlarında, daha küçük olacaktır. Diğer taraftan, artan iç talep ihracatı azaltma yönünde de bir etki ortaya çıkarabilir.

GB anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin 2001 yılından itibaren AB ülkelerine karşı uygulayacağı nominal koruma oranını yaklaşık %10,22'den %1,34'e indirmesi öngörülmektedir. Diğer taraftan AB'nin ABD, Kanada ve Japonya'ya karşı ortak gümrük tarifesine uyum sürecinde Türkiye'nin bu üç ülkeye karşı nominal koruma oranını 1994'teki %22,14'ten 2001'de %6,92'e indirmesi gerekmektedir. Bu iki tarife oranı arasındaki fark %5.58'dir. Dolayısıyla AB üyesi ülkeler 2001 yılından itibaren Türkiye'ye yaptıkları ihracatta fiyatlarını bu farka kadar daha yüksek tutma imkanına sahiptirler. Bu, AB'ye ek bir kazanç sağlarken, bu miktar halkın ödediği bir maliyet olarak değerlendirilebilir (ASAM,2002,41).

Tablo 5'te Türkiye'nin ihracatının ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Görüleceği üzere GB sonrasında geçilen 10 yıllık dönem içerisinde AB ile olan ticaretimiz artmakla birlikte üçüncü ülkelerle olan ticaretimiz de artmıştır. Ancak GB sonrasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracat içindeki payları ve maliyet yapıları göz önünde tutulduğunda, birinci hipotez çerçevesinde bir etki ortaya çıktığı gözlenmemiştir. Diğer taraftan YTL'nin aşırı değerli olması, Türk yatırımcıların ihracat yapabilirliğini kısıtlaması nedeniyle GB sonrasında firmalar değerlendirildiğinde, maliyet ve ölçek yapılarında rekabetçi bir oluşum ortaya çıkmadığı söylenebilir. Ayrıca Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinde daha ziyade ithalat yönünde bir gelişmenin ortaya çıktığı Tablo 6'dan görülebilmektedir.

Geçen 10 yıllık dönemde AB ile ticaretimiz artmakla birlikte üçüncü ülkelerle olan ticaretimizde beklendiği yönde bir azalma görülmemiştir. Yani ticaret saptırıcı etki ortaya çıkmamıştır.

Tablo 5: Türkiye'nin İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
TOPLAM İHRACAT	23.224	26.261	26.974	26.587	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.472
A- AB (25)	12.098	12.900	14.132	14.922	15.086	16.854	19.468	25.899	34.451	38.400
1- AB (15)	11.556	12.248	13.504	14.352	14.510	16.118	18.459	24.484	32.589	35.872
2- AB (10)	542	652	628	571	575	736	1.010	1.415	1.862	2.528

2-AFRİKA	1.159	1.234	1.818	1.655	1.373	1.521	1.697	2.131	2.968	3.630
Kuzey Afrika	986	980	1.502	1.344	1.087	1.150	1.267	1.577	2.203	2.543
Diğer Afrika	174	253	316	311	285	371	430	554	765	1.087
3-AMERİKA	1.898	2.376	2.657	2.869	3.596	3.685	3.914	4.269	5.733	5.960
Kuzey Amerika	1.740	2.149	2.389	2.586	3.309	3.297	3.596	3.973	5.207	5.276
Orta Amerika ve Karayipler	72	103	146	163	167	201	197	166	334	411
Güney Amerika	86	124	122	120	120	186	121	131	193	274
4-ASYA	4.520	4.783	3.984	3.817	3.871	4.592	5.230	7.813	10.465	13.210
Yakın ve Orta Doğu	2.595	2.821	2.681	2.566	2.573	3.261	3.440	5.465	7.921	10.181
Diğer Asya	1.925	1.962	1.304	1.250	1.298	1.331	1.790	2.348	2.544	3.029
5-Avustralya ve Y. Zelanda	65	80	76	87	135	98	122	158	264	271
Seçilmiş ülke grupları										
OECD Ülkeleri	14.456	15.609	17.003	18.077	19.006	20.616	23.551	30.425	40.518	44.355
EFTA Ülkeleri	336	414	357	362	324	316	409	538	667	821
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	2.926	3.825	3.290	2.232	2.467	2.932	3.599	5.044	6.779	8.619
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1.129	1.286	1.125	866	874	972	1.042	1.569	2.206	2.670
Bağımsız Devletler Topluluğu	2.664	3.512	2.667	1.533	1.649	1.978	2.279	2.963	3.962	5.057
Türk Cumhuriyetleri	747	908	835	574	572	557	619	899	1.194	1.409
İslam Konferansı Teşkilatı	4.143	4.218	4.391	3.961	3.573	4.197	4.725	7.205	10.214	13.057

Kaynak: DTM

Tablo 6: Türkiye'nin İthalatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (milyon dolar)

TOPLAM İTHALAT	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	43.627	48.559	45.921	40.671	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.563
AB (25)	23.517	25.316	24.570	21.833	27.388	18.949	24.519	33.495	45.444	49.155
1- AB (15)	23.138	24.870	24.075	21.401	26.610	18.280	23.321	31.696	42.359	45.406
2- AB (10)	379	446	495	432	777	668	1.198	1.799	3.084	3.749
AFRİKA	1.994	2.197	1.758	1.687	2.714	2.819	2.696	3.338	4.820	6.038
Kuzey Afrika	1.618	1.813	1.493	1.404	2.257	2.115	2.138	2.519	3.231	4.205
Diğer Afrika	376	385	265	283	457	704	558	820	1.589	1.833
AMERİKA	4.634	5.453	5.016	3.799	4.799	3.841	4.065	4.922	6.595	7.814
Kuzey Amerika	3.860	4.641	4.230	3.257	4.167	3.390	3.421	3.741	5.114	5.816
Orta Amerika ve Karayipler	240	108	117	91	80	41	103	169	209	287
Güney Amerika	534	704	669	452	551	410	541	1.012	1.271	1.711
4-ASYA	7.951	8.791	8.286	7.197	10.306	7.901	9.716	14.099	21.085	28.504
Yakın ve Orta Doğu	3.315	2.774	2.084	2.124	3.373	3.016	3.186	4.455	5.585	7.964
Diğer Asya	4.636	6.017	6.202	5.073	6.933	4.884	6.530	9.644	15.500	20.540
SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI										
OECD Ülkeleri	31.116	34.838	33.496	28.356	35.682	26.011	32.985	43.899	59.650	66.025
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	3.897	4.495	4.358	4.308	6.746	5.553	6.588	9.298	15.368	20.433
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1.197	1.107	948	1.123	1.543	1.238	1.548	2.736	3.218	5.105
Bağımsız Devletler Topluluğu	3.074	3.615	3.724	3.734	5.693	4.630	5.555	7.777	12.927	17.204
Türk Cumhuriyetleri	304	399	449	457	628	283	468	623	754	1.264
İslam Konferansı Teşkilatı	5.587	5.233	4.238	4.078	6.321	5.540	6.072	8.195	10.631	14.442

Kaynak: DTM

2.2.1.3. Tüketim Etkisi

GB sonucu gümrük tarifeleri ve eş etkili vergilerin kaldırılması ile birlikte nispi olarak daha ucuz hale gelen yabancı mallar daha fazla talep edilmiştir. GB sonrasında daha pahalıya üreten ülke ve OGT nedeniyle ürünleri daha pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretimi azalmıştır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içi fiyat herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa, bu ülke vatandaşlarının satın alma gücü artacağından birlik içi ithalat artacaktır. Bu ithalat artışı GB'nin tüketim etkisini ortaya çıkarmaktadır.

AB'ye üye ülkelerin teknoloji ve sermaye donanımları oldukça ileri ve Türkiye'nin sanayisi ise henüz gelişmekte olduğu için, AB ile Türkiye arasındaki serbest ticaretin AB lehine işleyeceği açıktır. Teknoloji ve sermaye birikimi bakımından oldukça yetersiz olan Türkiye, sanayi ürünlerinde dışa bağımlı bir ülkedir. GB uygulanmasından sonra sanayi ürünlerinin ithalatında büyük artışlar ve dış ticarete büyük açıklar ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim Türkiye, 1980 sonrası dönemde ithalata bağımlı büyüme stratejisini benimsemesi ile birlikte, ara ve yatırım mallarına uyguladığı tüm gümrük vergileri ve benzeri kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır. Bu durum girdi ithalatının giderek artmasının yanı sıra, Türkiye'nin ithal girdiye olan bağımlılığını artırmış, ülkenin ara ve yatırım sanayisinin gelişimini büyük ölçüde engellemiştir.

Tablo 7 incelendiğinde, Türkiye'nin AB'ye ihracatında yaklaşık %55'lik bir payla tüketim mallarının başı çektiği, ara mallarının % 31,4'lük payla ikinci sırada, yatırım mallarının ise %3 oranından %13'lere yükselmesine rağmen üçüncü sırada yer aldığı görülür.

Tablo 7: Türkiye'nin AB'ye İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Yıl	Yatırım			Ara mal			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	252	2,9	-	2.805	32,5	-	5.577	64,6	-	8.635
1995	318	2,9	26,2	3.528	31,8	25,8	7.232	65,3	29,7	11.078
1996	396	3,4	24,5	3.727	32,3	5,6	7.425	64,3	2,7	11.549
1997	423	3,5	6,8	4.105	33,5	10,1	7.721	63,0	4,0	12.248
1998	489	3,6	15,6	4.612	34,2	12,4	8.397	62,2	8,8	13.498
1999	631	4,4	29,0	4.981	34,7	8,0	8.737	60,9	4,0	14.348
2000	666	4,6	5,5	5.203	35,9	4,5	8.631	59,5	-1,2	14.510
2001	960	6,0	44,1	5.751	35,7	10,5	9.359	58,1	8,4	16.118
2002	1.274	6,9	32,7	5.834	31,6	1,4	11.330	61,4	21,1	18.459
2003	2.077	8,5	63,0	7.431	30,4	27,4	14.929	61,0	31,8	24.484
2004*	3.776	11	81,8	10.772	31,3	45,0	19.759	57,4	32,4	34.417
2004**	1.720	11	-	5.021	31,7	-	9.042	57,1	-	15.828

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

Tablo 8: Türkiye'nin AB'den İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	3.209	29,4	-	6.912	63,3	-	795	7,3	-	10.915
1995	4.831	28,7	50,5	10.539	62,5	52,5	1.491	8,8	87,5	16.861
1996	7.388	31,9	52,9	12.880	55,7	22,2	2.870	12,4	92,5	23.138
1997	7.327	29,5	-0,8	14.009	56,3	8,8	3.535	14,2	23,2	24.870
1998	7.182	29,8	-2,0	13.270	55,1	-5,3	3.622	15,0	2,5	24.075
1999	6.069	28,4	-15,5	11.823	55,2	-10,9	3.525	16,5	-2,7	21.401
2000	7.254	27,3	19,5	14.116	53,0	19,4	5.114	19,2	45,1	26.610
2001	4.317	23,6	-40,5	11.168	61,1	-20,9	2.595	14,2	-49,3	18.280
2002	5.361	23,0	24,2	14.417	61,8	29,1	3.196	13,7	23,2	23.321
2003	6.999	22,1	30,6	19.233	60,7	33,4	5.147	16,2	61,0	31.695
2004*	10.672	23,5	52,5	26.819	59,0	39,4	7.613	16,8	47,9	45.434
2004**	5.044	23,0	-	12.868	58,7	-	3.820	17,4	-	21.915
2005**	5.490	23,5	8,8	14.308	61,3	11,2	3.457	14,8	-9,5	23.356

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Haziran

Kaynak: DTM

Tablo 8'de görüldüğü gibi 1994 yılında toplam yatırım malı ithalatı %29.4 iken 1996 yılında küçük bir artış ile %32'ye yükselmiştir. 2001 yılından itibaren bu oran %23 düzeyindedir. Ara malı ithalatı ise 1994 yılında toplam ithalatın % 63.3'ünü oluştururken, 1996 yılında bu oran %55,7 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ara mallarının toplam ithalat içindeki payı %61,3 ile pek değişmemiştir. Bu bağlamda GB sonrası 10 yıllık dönem içinde yatırım ve ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki paylarında önemli bir değişim olmadığı söylenebilir. Bunun en önemli nedeni, Türkiye'nin AB'den sanayi malı ithalatı 1970 yılından beri AB'nin tek taraflı olarak bu ürünlerde gümrük vergileri ve benzeri kısıtlamaları kaldırması ile, kısıtlama olmadan gerçekleşmesidir. Dolayısıyla özellikle 1960'lı yılların sonlarından 1985'lere gelindiğinde, sanayi malı ithalatı ivme kazanırken, GB sonrasında artış hızının yavaşladığı gözlenmektedir.

Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatta yatırım ve ara mallarının ağırlıklı yer

tutması, ithalatın Türk sanayisine yönelik girdi sağlayan sağlıklı yapısını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, ithal edilen yatırım mallarının yüksek teknolojiye dayanması, bu ürünlere bağlı üretimde de ileri teknoloji kullanımını zorunlu kılmakta, firmaları Ar-Ge'ye yönelten bir diğer etken olarak nihai aşamada üretimin kalitesinde belirleyici rol oynamaktadır(Seki,2005,15).

2.2.2.Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Dar bir ulusal piyasadan birleşik bir piyasaya geçilmesi sonucu üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitelerinde ve kaynak verimliliklerinde ortaya çıkan değişimler dinamik etkileri oluşturmaktadır. Bu etkileri kısaca inceleyelim.

2.2.2.1.Rekabetin Artırılması

GB, üye ülkelerde var olan monopolcü-oligopolcü yapıların zayıflamasına yol açarak rekabet artışını ortaya çıkarır. GB'nin rekabeti artırması ise, üye ülkelerde yeni ürünlerin ve yeni üretim tekniklerin ortaya çıkmasına neden olur ve Ar-Ge faaliyetlerinin artmasını sağlar(Ünsal,2005,429).

GB sonrası Türkiye'de, otomotiv ana ve yan sanayi, tarım araçları, elektrikli ve elektronik eşya, makine, metal, ağaç ürünleri ve basım sanayi ürünlerinin dış rekabetinde üstünlüğün sağlanacağı beklenmekteydi.

Türkiye'nin AB'ye karşı karşılaştırmalı üstünlüğü daha çok tarım ürünlerinde olmasına karşın, tarım ürünleri GB kapsamı dışında tutulmuştur. GB'nin Türk ticaret ve rekabet politikalarının AB ile uyumlu hale getirilmesini öngörmesi ve AB rekabet politikalarının büyük bir bölümünün Türkiye'yi kapsamaması nedeniyle Türkiye ekonomisi üzerinde değişimler meydana getirmesi beklenmektedir. Ancak Türkiye'nin rekabet gücünde artış ortaya çıkabilmesi için büyük ölçüde alt yapı yatırımlarının ve beşeri sermaye yapısının geliştirilmesi gerekmektedir(Morgil, 2003,18). 10 yıllık bir süreç içerisinde ülkenin rekabet yapısında beklenen gelişme gerçekleşmemiştir.

2.2.2.2.Yabancı Sermaye Üzerine Etkisi

Yabancı sermayeyi portföy yatırımı ve doğrudan olarak ikiye ayırdığımızda, sıcak para girişi olarak da bilinen portföy yatırımları, uluslar arası bir alanda akar ve kısa vadeli faiz ve kur farklarından yararlanmayı amaçlar. Doğrudan yatırımlar ise kardan pay almak amacıyla maliyetlerin düşük olduğu bölgelere yapılmaktadır. Doğrudan yatırımları üç farklı şekilde görebiliriz. İlki, ithalatı ikame etmeye yönelik iç piyasaya girilmesi ve ticareti ikame edip, onun yerini alması şeklindedir. İkincisi, kaynak bazlı bölgelere yapılan yatırımların büyük bir bölümü bu niteliktedir. Dış ticaret kısıtlamaları bu tür

yatırımları daha cazip hale getirmektedir. Üçüncü tür yatırım ise, etkinliğe yöneliktir. Uluslararası piyasada rekabet gücünü artırabilmek amacıyla ara ve nihai ticareti yapılabilen yatırımlar yapmaktır. Bu yatırımlar ölçek ekonomileri ve uzmanlaşmayı beraberinde getirir.

GB sonrasında Türkiye'ye yapılan yatırımların niteliği daha çok ikinci tür yatırımlar şeklindedir. Türkiye'nin emek-yoğun bir ülke olduğu ve AB ülkelerine kıyasla daha avantajlı olduğu düşünüldüğünde, yabancı yatırımcının da tercihi bu yönde olmaktadır.

1980'lerden itibaren küreselleşme hareketinin hız kazanması ile sermaye girişinin serbest hale getirilmesi sonucu geçen 25 yıllık süre içinde ülkeye giren sermaye, ağırlıklı olarak sıcak para niteliğindedir. GB ile belirsizliklerin ortadan kalkarak güven ortamının sağlanacağı ve yabancı sermayenin akacağı bir ortam oluşacağı ileri sürülmektedir. Oysa, Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların yatırımların önündeki risk ve belirsizliği artırması nedeniyle yabancı sermaye girişi sınırlı ölçüde kalmıştır.

2.2.2.3. Ölçek Ekonomileri Etkisi

GB ile daha büyük bir piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde ölçek hacminin artırılması, ölçek ekonomilerinden yararlanılmasına neden olur. Geniş bir piyasa ile karşı karşıya kalan işletme, daha ileri teknolojiler kullanma yoluna gidecektir. Aynı zamanda, daha büyük hacimlerde üretim yapılması nedeniyle, üretim optimum maliyetle gerçekleştirilir ve işletme daha az stok bulundurur. Birlik içinde piyasanın genişlemesi ile birlikte firmalar atıl kapasitelerini de kullanırlar ve bu şekilde optimal ölçeğe ulaşabilirler. Firmalar büyümenin avantajı ile üretim faktörlerini daha ucuza temin edebilir ve uzmanlaşmanın da sağlanması ile birlikte verimliliklerini artırabilirler.

Ticaretin serbestleştirilmesi, tekelci rekabet ve oligopolistik piyasa yapısı altında fiyat ve maliyet marjlarının azalmasına, firmaların ölçeklerinin artmasına ve fiyatların düşmesine neden olur. Bu tür piyasa yapısı altında serbest ticaret rekabet yolu ile kaynakların etkin dağılımını sağlayarak refahı artırır (Ay,2005,32).

2.2.2.4. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Ölçek ekonomileri, rekabet ve teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak bazı firmaların verimliliklerini ve üretim kalitelerini artırır. Bu firmalardan girdi alan diğer firmalar, daha ucuza ve daha kaliteli girdi elde ederler. Böylece ekonominin genel performansı artar. Örneğin, AB ile imzalanan AKÇT Anlaşması ile, Türkiye'de kapasite fazlası olan uzun hadde mamullerden, yassı mamullere dönüşüm konusundaki projelerle

yabancı yatırımların artacağı, bugüne kadar gerçekleşmeye de uzun dönemde dışsal ekonomilerin ortaya çıkacağı beklenmektedir.

2.2.2.5.Teknolojik Gelişmeye Etkisi

GB sonrasında Türkiye'nin sanayileşmiş bir pazarın içerisine girmesi ile birlikte teknolojik açıdan gelişmesi beklenmekteydi. Ancak 2005 yılına gelindiğinde Türkiye'nin hala emek-yoğun yapısını koruduğu gözlenmektedir. Çünkü, üretimin büyük bir bölümünü gerçekleştiren KOBİ'lerde ucuz ve kayıt dışı istihdamın varlığı ve mali yapılarının zayıflığı, yüksek maliyetli teknoloji kullanımını engellemektedir. İhracatın büyük bir bölümü ise emek-yoğun ve nispeten geri teknolojinin kullanıldığı tekstil, konfeksiyon ürünleri ve gıda ürünlerinden oluşmaktadır.

Öte yandan, teknolojik gelişimde önemli girdi olan Ar-Ge yatırımları büyük finansman olanağı gerektirdiğinden, Türkiye gibi sanayileşen ülkelerde Ar-Ge ve teknolojik gelişmeye pek önem verilmemektedir.(Türkab). Sonuçta Türkiye, yeni teknolojiler geliştiren değil, mevcut teknolojiyi taklit eden bir ülke olmaya devam etmektedir.

2.3.Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Uyumu

Türkiye, 1/95 sayılı OKK'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl içinde, karşılıklı yarar temeli içinde AB'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarını üstlenmeyi kabul etmiştir. Bu karara bağlı olarak Türkiye, AB'nin Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Estonya, Letonya, İsrail, Fas, Tunus, Mısır ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarına öncelik vereceğini belirtmiştir. Diğer taraftan Türkiye daha sonraki yıllarda üçüncü ülkelerle imzalanan anlaşmalara da uyum sağlayacaktır. Dolayısıyla imzalanan GB Anlaşması ile birlikte Türkiye, AB'nin dış ticaret politikalarına tek taraflı olarak bağlanmıştır. AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı bir kısıtlamayı Türkiye de uygulamak zorundadır(Manisalı,2004,106).

2.4.Emeğin Serbest Dolaşımı

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile malların ve sermayenin serbest dolaşımının yanı sıra emeğin de serbest dolaşımının gerçekleşmesi amaçlanan hedeflerden biriydi. Serbest dolaşım Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girişini izleyen 12'nci yılın sonu ile 22'nci yılın sonunda kademeli olarak gerçekleştirilecekti. Ancak 1995 yılında imzalanan GB anlaşması ve 1/95 sayılı OKK'da emeğin serbest dolaşımı yer almamıştır.

2.5.GB'nin Kaynak Dağılımı ve Kalkınmaya Etkisi

Gelişmekte olan ülkeler GB ve benzeri birleşme hareketlerini sanayileşebilmek için bir basamak olarak görürken, gelişmiş ülkeler ekonomik birleşmeyi mevcut sanayiye daha da geliştirmek ve korumak için bir araç olarak görmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki GB tarzı iktisadi birleşmeler sonucunda, birlik içinde faaliyetler belirli ülkelerde ve ülke içinde de belirli bölgelerde toplanabilmektedir. Piyasalardaki bu alt eğilimlerin ortaya çıkmasına az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla rastlanmaktadır. Bu da iktisadi birleşmeden bazı bölgelerin daha fazla kazançlı çıkmasına yol açmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan etkiye geri bırakma etkisi denilmektedir(Ertürk,2002,115). Piyasa güçleri iktisadi bakımdan daha cazip bölgelere yönelerek burada kaynak birikimini sağlarken bu değişim, diğer kaynakların da bölgeye gelmesini teşvik edecektir. Diğer bölgelerin nitelikli eleman ve sermayesinin bölgeye akması, bu bölgenin diğerlerine göre daha fazla gelişmesine neden olacaktır. Birlik sonrasında gelişmekte olan ülkelerde bölgesel gelişme farklılıkları giderek artma eğilimi gösterirken, gelişmiş ülkeler için bu etkinin tam tersi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Nitekim GB sonrasında Türkiye'nin sanayileşmiş AB ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticarete, geri bırakma etkisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle ülkenin batı bölgesi ve bu bölge içinde de sadece belirli illerin sanayi ve hizmetler sektörü gelişme göstermiştir. Emek ve sermaye bu bölgeye akarken, ülkenin doğusu ve güneyi bu gelişmeden yararlanmak bir yana, zamanla nitelikli emek ve sermaye açığı nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla GB sonrasında belirli bölgeler daha fazla gelişmeye ve gelirden daha fazla pay almaya devam ederken, gelişmemiş bölgeler daha fazla gerilemeye mahkum edilmiştir.

GB'nin etkisi, yakalama (catching-up) teorisi çerçevesinde incelendiğinde, emek yoğun ülkenin ihracata dönük büyüme stratejisi izlemesinin emek yoğun sektörlerde büyümeye ve reel ücretlerde artışa yol açacağı, ancak ticaretin tek başına kişi başına düşen gelir farklılıklarını ortadan kaldırmayacağı şeklinde vurgulanmakta ve uzun dönemli büyümenin ve gelir yakınsamasının gerçekleşmesi için büyümenin kaynağı olarak öngörülen teknolojik gelişme, beşeri sermaye, buluşlar ve yaparak öğrenme gibi unsurların önemine dikkat çekilmektedir. Bu teoriye göre ülkelerin ileri teknoloji gerektirmeyen mallar üretmeleri, üretimde beşeri sermaye birikimine ve teknolojik ilerlemeye yol açmamaktadır. Bu anlamda GB, hem ticareti serbestleştirerek, hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırarak teknoloji transferini sağlamakta, böylece büyüme ve yakınsamayı gerçekleştirmektedir. Yakalama teorisi tarafından büyümenin diğer bir kaynağının malların taklit edilmesi olduğu vurgulanmaktadır.

Burada Heckser-Ohlin teorisinin ortaya koyduğu ticaret kalıbından daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır(DPT,2006,85).

SONUÇ

1964 yılında Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin tam üyeliğini öngören süreç, 1971 Katma Protokol'ün imzalanması ile belirli bir tarihe dayalı olarak AB'nin tek taraflı gümrük tavizi vermesini, 12 ve 22 yıllık bir dönem sona erene kadar da Türkiye'nin aşamalı olarak gümrük tarifelerini ve eş etkili vergileri belirlenmiş oranlarda aşağı çekmesini, böylece iki taraf arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesini amaçlamaktaydı.

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren GB Anlaşması ise, Türkiye ile Birlik arasında malların serbest dolaşımının yanı sıra, Türkiye açısından siyasi, ekonomik ve hukuki pek çok sonucu doğurmaktadır. 1/95 sayılı OKK'da iki taraf arasındaki ilişkiler GB çerçevesinde ele alınmakta ve Türkiye'nin tam üyeliğini içermediğinden, AB karar alma organları içerisinde yer almamaktayız. Dolayısıyla AB'nin Türkiye aleyhine almış olduğu bir karara karşı koyamamakta ve kararları uygulamak zorunda kalmaktayız.

1995 GB Anlaşması imzalanırken Türkiye'nin bir takım beklentileri söz konusu idi. Örneğin, Türkiye'de ihracat patlamasının gerçekleşeceği umuluyordu. Ancak 1996'dan 2005'e kadar geçen on yıllık süreçte Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatta beklenen ölçüde bir artış ortaya çıkmadığı görülmektedir.

AB ile yapılan ticaret sektörel açıdan değerlendirildiğinde, GB sonrasında geçen 10 yıllık süreç içerisinde, tarım ürünleri ihracat ve ithalatı artış hızında bir değişim gözlenmemektedir. Bunun en önemli nedeni tarım sektörünün 1/95 sayılı OKK'nın dışında tutulmasıdır. Tekstil ve konfeksiyon sektörü GB sonrasında gelişmesi beklenen tek sektördü. Sektörün emek yoğun oluşu nedeniyle AB ile olan ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacağımız düşünülmekteydi. Ancak sektörün ilkel yöntemlerle ve fason çalışmaya devam etmesi, GB sonrasında sektörde beklenen ihracat artışının yaşanmasını engellemiştir. Ayrıca AB'nin üçüncü ülkelerle STA imzalaması ve bu ülkelerin de genellikle Türkiye ile karşılaştırmalı üstünlükleri aynı olan ülkeler olmaları ve diğer taraftan 2005 yılında Çin'in DTÖ'ye katılımı ile Türk tekstil ve konfeksiyon sektörü ciddi zararlarla karşı karşıyadır.

GB ile Türk firmalarının rekabet ve verimliliklerinin artacağı beklenirken, geçen 10 yıl içerisinde Türk firmalarının AB firmaları ile rekabet edebilecekleri ve karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya çıkarabilecekleri bir yapı oluşturulamamıştır. Çünkü büyük ölçüde geri teknolojiyle ve kayıt dışı çalışan KOBİ'ler hala üretim, ihracat ve

istihdam içindeki ağırlıklarını korumaktadır. Ancak, az sayıda da olsa GB'den olumlu yönde etkilenen firmalar ortaya çıkmıştır. Bu firmalar büyük ölçekli olmalarına rağmen istihdam ve üretim içindeki payları sınırlı kalmakta, ileri teknoloji ve verimli çalışmaları nedeniyle, toplam gelirden aldıkları pay giderek artmaktadır. Bu ise gelir dağılımında adaleti büyük ölçüde bozmaktadır.

GB sonrasında, geri bırakma etkisi ile bölgesel düalizm artmıştır. Yani, GB sonrasında bazı bölgeler daha fazla gelişip kaynakları kendine çekerken, diğer bölgelerin daha fazla gerilediği görülmektedir.

Nihayet, GB sonrasında geçen 10 yıllık süreç içerisinde AB hala en büyük ticaret partnerimizdir. Ancak geçilen bu süreçte AB'nin Türkiye'nin net refahı üzerindeki etkisi kısıtlı olmuştur. GB, Türkiye'nin bütün yapısını ilgilendirmesine rağmen, bu yapı üzerindeki gelişme açısından ortaya çıkan etkiler dar bir alanla sınırlı kalmıştır. Bu süreçte Türkiye'de gerçekleşmesi beklenen sanayileşme atakları henüz belirginleşmemiş, aksine bugün Türkiye'nin büyümesi ve kalkınması büyük ölçüde ithal sanayi girdisine bağlı bir noktaya (dışa bağımlı hale) gelmiştir. Dolayısıyla 10 yılda GB, Türkiye üzerinde beklenen olumlu gelişmeleri göstermemiştir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

ASAM. *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi ve Bütçesi Üzerine Analizi*, Ankara, Haziran 2002.

Ay, Sema. *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,2005.

DPT., *Dış Ticaret Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ocak 2006.

DTM. *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri*, Ankara, Mart 1995.

DTM. <http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/diticaret.htm>

Ertürk, Emin. *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*, Vipaş, Bursa, 2002.

Karluk, Rıdvan. *Uluslararası İktisat*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1992.

Karluk, Rıdvan. *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul,2002.

Manisalı,Erol. *Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Sessiz Darbe*, Derin yayınları,İstanbul,2004.

Morgil, Orhan. "Ekonomik Açından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliğinin İşleyişi", *İşveren Dergisi*, 15 Ocak 2003: 15-19.

Seki, İsmail. *Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri*, 1985 – 2003, Erişim: www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf

Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003.

Somuncuoğlu, Sadi. *Gümrük'te Kuşatma*, Ankara Ticaret Odası, Ankara, 2002.

TCMB. *Ödemeler Bilançosu*, 2005.

Türkab. *Türkiye-AB Gümrük Birliği*, Erişim: <http://www.turkab.net/gb/gbetki0.htm>, Erişim Tarihi: 28/04/2006.

Uyar, Süleyman. "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi", *DTM Dış Ticaret Dergisi*, 20, Ocak 2001.

Ünsal, Erdal. *Uluslararası İktisat*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.

EK-1

1/95 Sayılı Ortaklık Konsey Kararı(OKK)

A. Malların ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı:

Malların serbest dolaşması ve ticaret politikasına ilişkin hükümler tarım ürünleri dışında üretilen yada üçüncü ülke çıkışlı olup serbest dolaşımına izin verilen ürünlerde uygulanacaktır. Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ithalata ve ihracata uygulanan gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamaları kaldırılacaktır.

Topluluk üyesi olmayan ülkelere Türkiye, kararın yürürlüğe girmesi ile birlikte ortak gümrük tarifesi uygulayacaktır.

B.Hassas Ürünler:

Türkiye Katma Protokolün 19/2 nci maddesi gereğince, bazı ürünler itibariyle 1.1.2001 tarihine kadar OGT üzerinde vergi uygulayabilecektir. 5 yıl içerisinde OGT'e yaklaştırılması amaçlanan hassas ürünler listesi: bazı petrol yağları, deri ve plastikten yapılan eşyalar, çimento ve gübre, ayakkabı ve ayakkabı aksamı, torbaları, porselenden ve seramikten yapılan bazı sofa ve mutfak eşyaları, minibüs, traktör ve binek otomobilleri.

C. Topluluk Tercihli Anlaşmalarının Türkiye Tarafından Üstlenilmesi: Türkiye kararın yürürlüğe girişinden itibaren 5 yıl içinde karşılıklı yarar temelinde üçüncü ülkelerle yapacağı müzakereler sonucunda otonom ve tercihli anlaşmaları üstlenecektir. Trafik sapmalarının önlenmesi için geçiş süreci içinde, topluğa tercihli rejimle giren, Türkiye'nin uyguladığı vergilerin Topluluğun %5 üzerinde olduğu ürünlerin Türkiye'ye ithalatında Topluluk, fark giderici vergi uygulayacaktır.

D. İşlenmiş Tarım Ürünleri: işlenmiş tarım ürünlerinde sanayi ve tarımın payı belirlenerek, korumanın sanayi ürünlerine tekabül eden kısmının sıfırlanması amaçlanmaktadır.

Bu ürünler Roma Anlaşmasında yer almayan hububat, süt, şeker, ve bunları içeren şekerlemeler, çikolatalar, makarna, bisküvi, çocuk mamaları ve pastacılık ürünlerini kapsamaktadır.

E. Tarım Ürünleri: Türkiye tarım ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımını

sağlamak için gerekli olan ortak tarım politikası tedbirlerini, Katma Protokolün öngördüğünün (22 yıl) ötesinde bir süreç içerisinde, alacaktır.

F. Tekeller: Türkiye kamu teşebbüsleri ile ilgili olarak, Gümrük Birliğinin yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yıl içinde Topluluk mevzuatına uyum sağlayacaktır.

Her türlü ticari nitelikli devlet tekelleri, kararın yürürlüğe girmesinden iki yılın sonuna kadar aşamalı olarak, Topluluk ve Türkiye vatandaşları arasında ayırım yapılmadan uyumlaştırılacaktır.

G. Ortaklığın Geliştirilmesine İlişkin Tavsiye Kararı:

Türkiye ile Topluluk arasında işbirliğinin geliştirilmesi kararına bağlı olarak Türkiye'nin;

-Trans Avrupa şebekelerine katılımı

-Sanayi, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon, çevre ve bilimsel işbirliği,

-İstatistiki veriler, adalet ve içişleri, tüketici, kültür, enformasyon konusunda işbirliği öngörülmüştür.

OKK, görüldüğü gibi sadece GB'yi malların serbest dolaşımına dayandıran bir anlaşma değildir. Karar, aynı zamanda ekonomik, siyasi ve hukuki birçok sonucu doğurmaktadır. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı kararda yer almaz iken işlenmiş tarım ürünlerinde kısıtlamaların kaldırılması öngörülmektedir. Diğer taraftan Türkiye, bu karar ile Topluluk enerji politikasının bir parçası haline getirilecek şekilde bağlanmış bulunmaktadır. Devlet tekellerinin özelleştirilmesinin sağlanması ve özelleştirme aşamasında Topluluk vatandaşlarının ve firmalarının da dahil edilmesi sağlanmıştır.

EK-2
Tablo 3: TÜRKİYE'NİN AB İLE TİCARETİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI (İHRACAT)

Yıl	Temel Tarım			İşlenmiş Tarım Ürünleri			Tekstil			Konfeksiyon			Demir ve Çelik			Elektrikli ve elektronik ürünler			Motorlu taşıtlar ve parçaları		
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)
1996	1.510	13,1	-	26	0,2	-	1.316	11,4	-	3.598	31,2	-	182	1,6	-	713	6,2	-	376	3,3	-
1997	1.660	13,6	9,9	31	0,3	19,2	1.543	12,6	17,2	3.603	29,4	0,1	339	2,8	86,3	852	7,0	19,5	240	2,0	-36,2
1998	1.612	11,9	-2,9	32	0,2	3,2	1.756	13,0	13,8	3.934	29,1	9,2	391	2,9	15,3	1.238	9,2	45,3	267	2,0	11,3
1999	1.551	10,8	-3,8	34	0,2	6,3	1.746	12,2	-0,6	3.873	27,0	-1,6	515	3,6	31,7	1.095	7,6	-11,6	902	6,3	237,8
2000	1.251	8,6	-19,3	36	0,2	5,9	1.765	12,2	1,1	3.999	27,6	3,3	547	3,8	6,2	1.231	8,5	12,4	915	6,3	1,4
2001	1.397	8,7	11,7	38	0,2	5,6	1.871	11,6	6,0	4.175	25,9	4,4	625	3,9	14,3	1.277	7,9	3,7	1.557	9,7	70,2
2002	1.345	7,3	-3,7	53	0,3	39,5	1.849	10,0	-1,2	5.098	27,6	22,1	493	2,7	-21,1	1.803	9,8	41,2	1.985	10,8	27,5
2003	1.643	6,7	22,2	67	0,3	26,4	2.315	9,5	25,2	6.435	26,3	26,2	792	3,2	60,6	2.268	9,3	25,8	3.271	13,4	64,8
2004*	2.302	6,7	40,1	105	0,3	56,7	2.976	8,6	28,6	7.525	21,9	16,9	1.525	4,4	92,6	3.294	9,6	45,2	6.091	17,7	86,2
2004**	866	5,5	-	46	0,3	-	1.447	9,1	-	3.700	23,4	-	638	4,0	-	1.440	9,1	-	2.737	17,3	-
2005***	1.185	6,4	36,8	51	0,3	10,9	1.564	8,5	8,1	4.107	22,3	11,0	641	3,5	0,5	1.621	8,8	12,6	3.475	18,9	27,0

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Haziran

Kaynak: DTM

Tablo 4: TÜRKİYE'NİN AB İLE TİCARETİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI (İTHALAT)

Yıl	Temel Tarım		İşlenmiş Tarım Ürünleri		Tekstil		Konfeksiyon		Demir ve Çelik		Elektrikli ve elektronik ürünler		Motorlu taşıtlar ve parçaları	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1996	587	2,5	57	0,2	1.139	4,9	119	0,5	1.581	6,8	1.973	8,5	2.043	8,8
1997	388	1,6	71	0,3	1.352	5,4	142	0,6	1.298	5,2	2.580	10,4	2.964	11,9
1998	356	1,5	90	0,4	1.201	5,0	154	0,6	996	4,1	3.074	12,8	2.695	11,2
1999	345	1,6	107	0,5	1.131	5,3	121	0,6	610	2,9	3.823	17,9	2.389	11,2
2000	321	1,2	114	0,4	1.192	4,5	142	0,5	813	3,1	4.297	16,1	4.462	16,8
2001	189	1,0	104	0,6	1.102	6,0	117	0,6	608	3,3	2.398	13,1	1.500	8,2
2002	290	1,2	134	0,6	1.390	6,0	139	0,6	1.033	4,4	2.550	10,9	1.975	8,5
2003	390	1,2	152	0,5	1.536	4,8	187	0,6	1.802	5,7	2.788	8,8	4.479	14,1
2004*	393	0,9	228	0,5	1.847	4,1	201	0,4	2.394	5,3	4.691	10,3	8.449	18,6
2004**	194	0,9	107	0,5	850	3,9	93	0,4	1.170	5,3	2.280	10,4	4.254	19,4
2005**	216	0,9	127	0,5	922	3,9	95	0,4	1.414	6,1	2.457	10,5	3.600	15,4

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

**Ocak-Haziran

Kaynak: DTM